

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№4

2026

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 2026-yil, aprel.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldix'o'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Faxridinov Zafarjon Faxridin o'g'li, O'zb. Res. Bosh prokuraturasi HIJQKD boshqarma boshlig'i
Utayev Uktam Choriyevich, Anijon viloyati prokurorining o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zb. Res. Bosh prokuraturasi IJQK Departamentining Namangan viloyati boshqarmasi boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.
Abdukarimova Dinara Rustamxonovna, bank-moliya akademiyasi professori, DSc., professor.
Ikramov Murod Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Fakhriddinov Zafarjon Fakhriddin ogli, Head of the DCEC under the Prosecutor General's Office of the Rep. of Uzb.
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Prosecutor of Anijan Region
Ochilov Farkhod, Head of the Namangan Regional Department of the Department of Internal Affairs of Rep. of Uzb.
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Abdukarimova Dinara Rustamkhanovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Ikramov Murod Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldashaeva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldashaeva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

O'ZBEKISTONDA RAQAMLI TO'LOV INFRATUZILMASINI SHAKILLANISHI VA RIVOJLANISH DINAMIKASI: TARIXIY, ILMIY HAMDA BOZOR TAHLILI	32
A.A. Akbarov, X.R. Aliyev	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA BUXGALTERIYA HISOBINI TASHKIL ETISHNING ME'YORIY-HUQUQIY ASOSLARI VA ULARNING IQTISODIY AHAMIYATI.....	42
Karayev Payzillaxon Yusufxonovich	
TURIZM KORXONALARINING INNOVATSION FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA MOLIYAVIY AKTIVLARINING ROLI.....	47
Ruzibayeva Nargiza Xakimovna	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA EKOLOGIK SOLIQLAR VA TO'LOVLAR TIZIMI TAHLILI	53
Sadullayev Rasulbek Palvanbayevich, Abdolnizozov Murodbek Madiyarovich	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA IJTIMOYIY HIMOYA TIZIMINI MOLIYALASHTIRISHDA AMALGA OSHIRILAYOTGAN ISHLAR VA TIZIMGA KIRITILAYOTGAN O'ZGARISHLAR.....	59
Kasimova Gulyar Axmatovna, Aripova Kamola Botir qizi	
MINTAQAVIY RIVOJLANISHNI KOMPLEKS BAHOLASH VA PROGNOZLASHDA EKONOMETRIK VA SUN'IY INTELLEKT USULLARINING INTEGRATSIYASI	64
Namazov Gafur Shokulovich	
BALIQCILIK SUBYEKTLARINI RIVOJLANTIRISHDA DUNYO MAMLAKATLARINING O'RNI	69
Beglayev Uchqun Xurramovich	
KAMBAG'ALLIK FENOMENINING IJTIMOYIY-IQTISODIY VA NAZARIY-KONTSEPTUAL ASOSLARI	75
Musulmonova Shahlo Nasriddinovna	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA HISOB VA BIZNES JARAYONLARINI TAKOMILLASHTIRISHNING ZAMONAVIY YO'NALISHLARI	81
Artikova R.A.	
AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA DIVIDEND TO'LASH QOBILİYATI KOEFFITSIYENTINING MAQBUL ORALIG'INI ANIQLASH VA UNING INVESTITSION SAMARADORLIKKA TA'SIRI.....	88
Ibragimov G'anjion G'ayratovich	
STRATEGIES TO RAISE AWARENESS OF NATURAL POLLUTION AMIDST RISING POPULATION DENSITY AND GDP PER CAPITA IN UZBEKISTAN	93
Axliddin Aroplitdinovich Valiyev, Askarov Farhod Rakhmatovich	
РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ESG-ОРИЕНТИРОВАННОМ РАЗВИТИИ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ.....	99
Айматова Фарида Хуразовна	
KORXONALARDA INVESTITSION FAOLIYATINI RIVOJLANISHINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI.....	107
Shukurillaev Jahongir Botir o'g'li	
DEHQON XO'JALIKLARINI MOLIYAVIY QO'LLAB-QUVVATLASHDA KREDITLAR MIQDORINI DIFFERENSIYALLASHTIRISH: NAZARIY VA AMALIY YONDASHUVLAR	113
Xakimov Zafar Ibragimovich	
KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY MEXANIZMLARI	118
Tadjimirzayev Anvar Abduvoxidovich, Batirova Raxima Abdujabborovna	
RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA HUDUDIY MARKETING STRATEGIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI.....	124
Muhammadieva Nodira	
SUN'IY INTELLEKT DAVRIDA HUDUDIY RIVOJLANISHNI STATISTIK HISOBLASH METODOLOGIYASINI QAYTA BAHOLASH MEZONLARI (SCOPUS VA WEB OF SCIENCE DA INDEKSLANGAN ILMIY NASHRLAR TAHLILI ASOSIDA).....	131
Santjar Abdumurodovich Sattorov	
QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASIDA XIZMAT KO'RSATISH SOHASINI RIVOJLANTIRISHNING HUDUDIY-IQTISODIY OMILLARI VA ISTIQBOLLARI	139
Allamuratova Perida Maxsetbaevna	

XORAZM VILOYATIDA AHOLI BANDLIGINI TA'MINLASHDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING ROLI VA AHAMIYATI	144
Ro'zmatova Farahongiz Bekmurotovna, Yarmetova Nargiza Shiximbayevna	
AHOLINI IJTIMOIIY TA'MINOT TIZIMINING TAMOIYILLARI VA UNING MOLIYAVIIY MEXANIZMLARI	148
Xusanov Baxodir Sheraliyevich	

AHOLINI IJTIMOYIY TA'MINOT TIZIMINING TAMOYILLARI VA UNING MOLIYAVIY MEXANIZMLARI

Xusanov Baxodir Sheraliyevich

Xalqaro turizm akademiyasi, Samarqand kampusi,
O'quv jarayonlarini rejalashtirish bo'limi boshlig'i
E-mail: bakhodir.khusanov82@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish masalalari kompleks tarzda tadqiq etilgan. Muallif tomonidan ijtimoiy to'lovlarning manzilligini ta'minlash, pensiya tizimining moliyaviy barqarorligini mustahkamlash hamda norasmiy sektorni legallashtirish orqali ijtimoiy himoya qamrovini kengaytirishga qaratilgan taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy himoya, ijtimoiy ta'minot, moliyaviy mexanizm, pensiya tizimi, ijtimoiy to'lovlar, manzillilik, norasmiy sektor, inklyuziv iqtisodiyot.

Abstract. This scientific article comprehensively examines the issues of improving the social protection system of the population in accordance with modern requirements. The author develops proposals and recommendations aimed at ensuring the targeting of social payments, strengthening the financial sustainability of the pension system, and expanding the coverage of social protection through the legalization of the informal sector.

Key words: social protection, social security, financial mechanism, pension system, social payments, targeting, informal sector, inclusive economy.

Аннотация. В данной научной статье комплексно исследуются вопросы совершенствования системы социальной защиты населения на основе современных требований. Автором разработаны предложения и рекомендации, направленные на обеспечение адресности социальных выплат, укрепление финансовой устойчивости пенсионной системы, а также на расширение охвата социальной защиты за счёт легализации неформального сектора экономики.

Ключевые слова: социальная защита, социальное обеспечение, финансовый механизм, пенсионная система, социальные выплаты, адресность, неформальный сектор, инклюзивная экономика.

KIRISH

Hozirgi globallashtirish va iqtisodiy transformatsiya sharoitida aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini takomillashtirish davlat ijtimoiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar doirasida ijtimoiy ta'minot tizimini modernizatsiya qilish, uning samaradorligini oshirish hamda aholining ehtiyojmand qatlamlarini qo'llab-quvvatlashga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Bozor munosabatlarining chuqurlashuvi sharoitida ijtimoiy to'lovlar tizimi aholining turmush darajasini barqarorlashtiruvchi muhim iqtisodiy vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu jihatdan ijtimoiy ta'minot tizimining moliyaviy mexanizmlarini ilmiy asosda takomillashtirish zarurati ortib bormoqda.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Ijtimoiy ta'minot tizimini rivojlantirish masalalari iqtisodchi olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan. Olib borilgan ilmiy izlanishlarda ijtimoiy ta'minot tizimini moliyalashtirish manbalari, ularning samaradorligi hamda moliyaviy mexanizmlarni takomillashtirish yo'nalishlari chuqur tahlil qilingan bo'lib, mazkur masala hozirgi kunda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Mazkur tadqiqotda tizimli tahlil, iqtisodiy-statistik usullar, taqqoslash, guruhlash hamda ekonometrik modellashtirish usullaridan foydalanildi. Ushbu metodologik yondashuv tadqiqot natijalarining ishonchligini ta'minlashga xizmat qiladi.

V.I. Dal o'z ilmiy ishlarida huquqiy tamoyillarni "ilmiy yoki axloqiy poydevor, qoidalaridan chetga chiqmaydigan yo'l" sifatida ta'riflaydi [1]. S.I. Ojegov tomonidan yozilgan izohli lug'atda esa tamoyil o'qitish, dunyoqarash yoki nazariy dasturining asosiy boshlang'ich nuqtasi sifatida izohlanadi [2]. Bundan tashqari, tamoyil har qanday nazariya, o'qitish, fan yoki rahbarlik pozitsiyasining asosiy qoidasi, shuningdek, har qanday faoliyatni belgilovchi boshlang'ich nuqta sifatida tavsiflanadi [3].

Ba'zi ommabop ilmiy manbalarda tamoyil faktlar yoki bilimlar majmui sifatida izohlanib, undan kelib chiqadigan va inson faoliyatining turli sohalarida boshqaruvni ta'minlaydigan asosiy manba sifatida talqin etiladi [4]. Boshqa manbalarda esa tamoyil, bir tomondan, qonunda ifodalangan tushuncha sifatida qaralib, uning mazmuni ijtimoiy hayot qonuniyatlarini belgilovchi dastlabki me'yoriy va yo'naltiruvchi asos sifatida talqin qilinadi [5]; ikkinchi tomondan esa, "tamoyillar" qonunning mazmuni va mohiyatini ifodalovchi yetakchi g'oyalar hamda jamiyatdagi asosiy maqsadlar sifatida ko'rib chiqiladi [6].

Mazkur yo'nalishda tadqiqot olib borgan N.G. Aleksandrovning ta'kidlashicha, "huquq tamoyillari" ijtimoiy munosabatlarni huquqiy tartibga solishning umumiy yo'nalishini hamda eng muhim xususiyatlarini belgilovchi ko'rsatmalardir [7]. Darhaqiqat, tamoyillar har qanday fan va nazariyaning asosi hamda boshlang'ich nuqtasi hisoblanadi. Har bir tamoyil g'oya, ya'ni inson tafakkurining mahsuli sifatidagi fikrlar majmuasidan iboratdir [8]. E.A. Lukashevning fikriga ko'ra, tamoyillar huquqiy me'yorlarni amalga oshirishning mafkuraviy asosini tashkil etadi [9]. Shu jihatdan u tamoyillarga asosan g'oyaviy mazmun yuklaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda aholini ijtimoiy ta'minot tizimining tamoyillari va uning moliyaviy mexanizmlarini kompleks o'rganish maqsadida bir qator ilmiy-uslubiy yondashuvlar qo'llanildi. Jumladan, tizimli tahlil usuli orqali ijtimoiy himoya tizimining tarkibiy elementlari, ularning o'zaro bog'liqligi hamda funksional xususiyatlari o'rganildi. Iqtisodiy-statistik usullar yordamida pensiya va ijtimoiy to'lovlar ko'rsatkichlarining 2020-2024-yillardagi dinamikasi tahlil qilindi hamda ularning o'sish tendensiyalari aniqlandi.

Shuningdek, taqqoslash usuli asosida turli yillar kesimida ijtimoiy ta'minot ko'rsatkichlari o'zaro solishtirilib, ularning o'zgarish sur'atlari baholandi. Guruhlash usuli yordamida ijtimoiy to'lovlar va pensiya tizimi ko'rsatkichlari muayyan mezonlar asosida tasniflandi. Ekonometrik modellashtirish usuli esa ijtimoiy himoya tizimining moliyaviy barqarorligiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash va ularning o'zaro ta'sirini baholash imkonini berdi.

Tadqiqot jarayonida rasmiy statistik ma'lumotlar, xususan, O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlaridan foydalanildi. Bundan tashqari, mavzuga oid ilmiy adabiyotlar va nazariy manbalar tahlil qilinib, ijtimoiy ta'minot tizimining nazariy asoslari umumlashtirildi. Qo'llanilgan metodologik yondashuvlar tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligi, ishonchligi hamda amaliy ahamiyatini ta'minlashga xizmat qiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ijtimoiy himoya tizimini samarali tashkil etish moliyaviy resurslarni shakllantirish va ularni maqsadli taqsimlash darajasiga bevosita bog'liq. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy ta'minot tizimini moliyalashtirish bir qator asosiy manbalar hisobiga amalga oshiriladi. Ushbu manbalar o'rtasidagi optimal nisbatni ta'minlash tizimning barqaror faoliyat yuritishini kafolatlaydi.

Amaliy tahlillar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy to'lovlarni umumiy mezonlar asosida taqsimlash moliyaviy resurslarning samarasiz sarflanishiga olib keladi. Shu bois, ijtimoiy yordamni manzilli tashkil etish quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilishi lozim: aholini ijtimoiy-iqtisodiy holatiga ko'ra aniq identifikatsiya qilish, daromad va xarajatlar asosida tasniflash hamda raqamli texnologiyalar asosida yagona axborot tizimini joriy etish. Mazkur chora-tadbirlar ijtimoiy himoya tizimi samaradorligini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi.

Ijtimoiy ta'minot tizimining samaradorligi ijtimoiy standartlarning ilmiy asoslangan holda belgilanishiga ham bevosita bog'liq. Tadqiqotda quyidagi ko'rsatkichlarning ahamiyati asoslab berildi: yashash minimumi, minimal iste'mol savatchasi va ijtimoiy ehtiyojlar uchun xarajatlar me'yorlari. Ushbu mezonlar asosida ijtimoiy to'lovlar miqdorini belgilash tizimning adolatligini ta'minlaydi.

Demografik o'zgarishlar, xususan, aholi o'rtacha umr ko'rish davomiyligining ortishi pensiya tizimiga qo'shimcha moliyaviy yuklarni keltirib chiqarmoqda. Tadqiqot natijalari quyidagi ustuvor yo'nalishlarni belgilab berdi: norasmiy sektor daromadlarini legallashtirish, ijtimoiy sug'urta tizimiga qamrovni kengaytirish hamda ko'p pog'onali (davlat va nodavlat) pensiya tizimini rivojlantirish. Mazkur chora-tadbirlar pensiya jamg'armasi daromad bazasini mustahkamlashga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasida aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini takomillashtirish jarayonida pensiya ta'minoti muhim o'rin tutadi. 1-jadval ma'lumotlari asosida olib borilgan tahlil pensiya tizimining so'nggi yillarda izchil rivojlanayotganini ko'rsatadi.

Xususan, pensiya va nafaqa oluvchilar soni dinamikasi tahliliga ko'ra, 2020-2024-yillar davomida ushbu ko'rsatkich 4029,3 ming kishidan 4945,3 ming kishiga yetgan. Bu esa 5 yil ichida qariyb 22,7 foizlik o'sishni anglatadi. Mazkur o'sish aholi sonining ortishi, demografik jarayonlar hamda ijtimoiy himoya qamrovining kengayishi bilan izohlanadi. Shu bilan birga, yillik o'sish sur'atlarining 2020-yildagi 103,9 foizdan 2024-yilda 102,4 foizgacha pasayishi tizimning nisbatan barqarorlashayotganidan dalolat beradi.

Yoshga doir pensiyalarning eng kam miqdori ham tahlil davrida sezilarli darajada oshgan. Jumladan, 2020-yildagi 513,4 ming so'm ko'rsatkich 2024-yilga kelib 834,0 ming so'mga yetgan bo'lib, bu 62,5 foizlik o'sishni tashkil etadi. Ushbu holat davlat tomonidan ijtimoiy himoya siyosati doirasida kam ta'minlangan qatlamlarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan chora-tadbirlar izchil amalga oshirilayotganini ko'rsatadi. Biroq, o'sish sur'atlarining yildan-yilga pasayib borishi (121,3 foizdan 104,3 foizgacha) inflyatsiya darajasi hamda byudjet yuklamalarini muvozanatlash zarurati bilan bog'liq bo'lishi mumkin (1-jadval).

1-jadval. O'zbekiston Respublikasida pensiya ta'minotining asosiy ko'rsatkichlari [10]

	Yillar				
	2020	2021	2022	2023	2024
Pensiya va nafaqa oluvchi shaxslar soni (ming kishi)	4029,3	4253,1	4578,1	4827,3	4945,3
O'tgan yilning tegishli davriga nisbatan (foizda)	103,9	105,6	107,6	105,4	102,4
Yoshga doir pensiyalarning eng kam miqdori (ming so'm)	513,4	623,0	698,0	800,0	834,0
O'tgan yilning tegishli davriga nisbatan (foizda)	117,7	121,3	112,0	114,6	104,3
Tayinlangan o'rtacha oylik pensiya miqdori (ming so'm)	848,5	963,6	1080,8	1234,5	1495,6
O'tgan yilning tegishli davriga nisbatan (foizda)	115,7	113,6	112,2	114,2	121,2

Mazkur ko'rsatkichlar tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda pensiya ta'minoti tizimi ijtimoiy himoya siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida izchil rivojlanmoqda. Shu bilan birga, pensiya tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlash hamda uning samaradorligini oshirish uchun quyidagi yo'nalishlarda takomillashtirish zarur:

- pensiya tizimini moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish;
- norasmiy sektor daromadlarini legallashtirish orqali sug'urta badallari bazasini kengaytirish;
- ijtimoiy to'lovlarni inflyatsiya darajasiga mos ravishda indeksatsiya qilish mexanizmlarini takomillashtirish;
- pensiya tizimida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish orqali hisob-kitob va nazorat tizimini optimallashtirish.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, pensiya ta'minoti ko'rsatkichlarining ijobiy dinamikasi mamlakatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning samaradorligini aks ettiradi. Biroq, mazkur tizimning uzoq muddatli moliyaviy barqarorligini ta'minlash maqsadida zamonaviy moliyaviy mexanizmlarni joriy etish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Shu bilan birga, aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy asoslangan takliflarni amaliyotga joriy etish maqsadga muvofiqdir. Xususan, aholining ijtimoiy-iqtisodiy holatini aniq baholash maqsadida yagona raqamli reyestr asosida "ijtimoiy profil" tizimini joriy etish zarur bo'lib, ushbu model fuqaroning daromadlari, xarajatlari, mulkiy holati hamda ijtimoiy ehtiyojlarini kompleks baholash imkonini beradi va ijtimoiy to'lovlarning manzilligini ta'minlaydi. Shuningdek, pensiya va ijtimoiy to'lovlar tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlash uchun davlat byudjeti bilan bir qatorda qo'shimcha moliyaviy manbalardan foydalanish maqsadga muvofiq bo'lib, bu tizimning uzoq muddatli barqarorligini mustahkamlaydi. Bundan tashqari, ijtimoiy to'lovlar miqdorini inflyatsiya darajasi, yashash minimumi hamda iste'mol savatchasi qiymatidan kelib chiqib avtomatik indeksatsiya qilish tizimini joriy etish lozim, bu esa aholining real daromadlarini saqlab qolishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, yashash minimumi, minimal iste'mol savatchasi va ijtimoiy ehtiyojlar uchun xarajatlar me'yorlarini muntazam ravishda qayta ko'rib chiqish hamda hududlar kesimida differensiallashtirish zarur bo'lib, bu ijtimoiy siyosatning adolatli va samarali bo'lishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. Т. 3. — СПб., 1996. — С. 594.
2. Ожегов С.И. Словарь русского языка. — М., 1986. — С. 594.
3. Словарь русского языка / под ред. А.П. Евгеньева. — М., 1987. — С. 428.
4. Философская энциклопедия. Т. 4. — М., 1967. — С. 365.
5. Алексеев С.С. Проблемы теории права. — Свердловск, 1972. — С. 102.

6. Корельский В.М., Перевалов В.Д. Теория государства и права. — М., 1998. — С. 237.
7. Александров Н.Г. Общая теория советского права: учебное пособие. — М., 1966. — С. 134.
8. Маслин Н.С. Правовые принципы, нормы и судебная практика // Государство и право. — 1996. — № 6. — С. 22–23.
9. Лукашева Е.А. Принципы социалистического права // Советское государство и право. — 1970. — № 6. — С. [aniqlashtirish talab etiladi].
10. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Rasmiy ma'lumotlar. — URL: <https://stat.uz/>

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2026. № 4

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

EI.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>